

УДК 821.161.2-9.09 Прокопович Т
DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2659.2024.35.08>

Хуан МЕЙМЕЙ, асп.
ORCID ID: 0000-0002-9526-0934
e-mail: 1872596662@qq.com

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ДІАЛОГИ ФЕОФАНА ПРОКОПОВИЧА: ОСОБЛИВОСТІ ІДЕЙНО-ТЕМАТИЧНОГО СПРЯМУВАННЯ

Вступ. Досліджуються особливості ідейно-тематичного спектру діалогів Феофана Прокоповича "Розмова Тектона, тобто Тесли, з купцем" і "Розмова Міщанина з Селянином і Півчим, себто Дяком". Актуальність дослідження полягає в тому, що тексти діалогів, їхній ідейно-тематичний спектр є додатковим і важливим джерелом для вивчення художнього світогляду письменника, специфіки поезики його творчості. Поетика діалогів репрезентує реалізацію класицистичних принципів у творах, синтезуючи також стильові риси античності, Бароко, Просвітництва. Ідейно-тематичний спектр творів відображає розуміння автором Бога, ролі освіти і знань у житті людини й суспільства. Метою дослідження є аналіз особливостей ідейно-тематичного спектру діалогів Феофана Прокоповича. Об'єктом дослідження є тексти двох діалогів письменника. Завдання дослідження полягає у виявленні специфічних рис діалогів Ф. Прокоповича, їхньої реалізації на рівнях ідейно-тематичному, жанровому і стилістичному.

Методи. Діалоги письменника аналізуються за історико-філологічного, герменевтичного та порівняльного наукових методів.

Результати. У діалозі Ф. Прокоповича "Розмова Міщанина з Селянином та Півчим, себто Дяком" репрезентовано авторське художнє тлумачення релігійних і філософських питань. Автор акцентує увагу на специфіці тлумачення феномену простоти, виражаючи своє ставлення до нього як до певного культурного концепту. Твір тягнє до проповідницького жанру. Тут подано художню ідею про знання як феномен світський, важливий для подальшого суспільного прогресу. Образ Міщанина втілює тезу освіти й знання як такі, що здобуваються внаслідок зусиль. Прокопович є прихильником тези про необхідність доступності й популяризації освіти серед широких кіл суспільства. Аргументується висновок про ідейно-тематичний спектр діалогів Феофана Прокоповича як такий, що спрямований на художнє осмислення питань релігії, церкви, освіти.

Висновки. Ідейно-тематичний спектр діалогів Феофана Прокоповича спрямований на представлення художнього осмислення питань релігії, церкви й освіти. Тексти діалогів залишаються перспективним матеріалом для подальших наукових досліджень, зокрема, вивчення діалогів із погляду загальної еволюції світогляду автора та його творчості.

Ключові слова: діалог, Феофан Прокопович, образ, тема, ідея, релігія, освіта, Класицизм.

Вступ

Діалоги Феофана Прокоповича складають важливу частину його творчої спадщини. Проте дотепер вони не вивчені належно. Натомість їхні тексти репрезентують особливості художнього світогляду письменника на певному етапі життя, а також специфіку його поезики. Особливості поезики діалогів мають важливе значення для розуміння того, як реалізувалися засади поезики Класицизму у творах.

Метою дослідження є аналіз особливостей ідейно-тематичного спектру діалогів Феофана Прокоповича. **Об'єктом** дослідження є тексти двох діалогів письменника. **Завдання** дослідження полягає у виявленні специфічних рис діалогів Ф. Прокоповича, їхньої реалізації на рівнях ідейно-тематичному, жанровому і стилістичному.

Методи

Особливостей поезики діалогів Ф. Прокоповича базуються на напрацюваннях учених, окремі аспекти досліджень яких присвячені вивченню цього питання. С. Єфремов (Єфремов, 1995) наголошував на новаторському характері творчості автора. Подібно і Д. Чижевський (Чижевський, 2003), М. Возняк (Возняк, 1992) характеризували ідейно й тематично твори Ф. Прокоповича як такі, що виходили за межі суто барокової літератури. О. Салтовський розглядає феномен письменника у контексті проблеми козацької державності, відносячи його до того напрямку, "який не уявляв свого існування поза межами Російської імперії" (Салтовський, 2002, с. 96). Оскільки український народ історично контактував із Західною Європою, він в інтеграції з Московщиною вбачав шляхи "збереження православно-національної ідентичності та уникнення проявів азіатсько-московського деспотизму" (Салтовський, 2002, с. 96). Фактично життя і поезика творчості Ф. Прокоповича втілюють реакцію частини української просвіченої верстви, яка після розчарувань щодо можливостей створити самостійну

українську державу, прагнучи позбутися впливу Речі Посполитої, шукала шляхи для реалізації "на залишках азійської Московщини європейської, як їм здавалось, Російської імперії" (Салтовський, 2002, с. 103). В. Щечук акцентував увагу на світоглядних і новаторських щодо поезики аспектах творчості автора. На його думку, Прокопович прагнув надати українській літературі класицистичного характеру (Шевчук, 2005). І. Ісіченко характеризує Прокоповича як людину "гнучку і безпринципну" (Ісіченко, 2011, с. 401), яка творила імперську ідеологію Петра І. Щодо поезики його творчості, то характеризує її як сповнену насамперед елементів Класицизму. Л. Ушкалов наголошував на світогляді письменника як такому, засади якого представлені в його курсах поезики, риторики, етики, які були прочитаними в Києво-Могилянській академії. Відповідно це відобразилося і в ідейно-тематичному спрямуванні творів (Ушкалов, 2011). В. Литвинов наголошував на переважанні рис класицизму в поезиці творів автора. Дослідник акцентував на реалізації ідей раннього Просвітництва у творчості письменника. Також концепцію щодо просвітницького характеру творів Прокоповича розвинула О. Сліпушко (Сліпушко, 2022), розглядаючи життя і творчість Ф. Прокоповича в контексті літератури Пізнього Бароко, виявляючи також у ній риси Просвітництва. Н. Левченко акцентує увагу на протестантських маркерах спадщини Прокоповича, досліджуючи окремі елементи його поезики з погляду біблійної герменевтики. На її думку, Феофан Прокопович заперечував бароковий алегоризм, а його поезика ближча до Просвітництва, конфліктує з бароковим світоглядом (Левченко, 2022). Проте ніхто з дослідників не представив окремої студії, присвяченої вивченню саме діалогів Ф. Прокоповича.

Актуальність дослідження. Модерна медієвістична наука не має комплексного дослідження, присвяченого

вивченню поетики Феофана Прокоповича, зокрема ідейно-тематичного спрямування його діалогів. Поданий вище огляд наукових досліджень репрезентує поодинокі звернення вчених до окремих питань поетики творчості автора. Загалом вони представляють тезу про те, що світогляд Прокоповича впливає на особливості його поетики, яка загалом синтезує стильові риси античності, Бароко, Класицизму, Просвітництва. Відповідно, у контексті світогляду й поетики творчості формувалася поетика діалогів письменника, їхнє ідейно-тематичне, жанрове, стильове спрямування. Особлива значущість і актуальність дослідження діалогів полягає в тому, що ці тексти значною мірою відображають риси світогляду автора, зокрема його розуміння Бога, міркування про освіту.

Методом дослідження є комплексний аналіз особливостей ідейно-тематичного спрямування діалогів Феофана Прокоповича. Зокрема, матеріалом для аналізу є тексти творів "Розмова Тектона, тобто Теслі, з купцем" і "Розмова Міщанина з Селянином і Півчим, себто Дяком".

Результати

Особливості ідейно-тематичного спрямування діалогів відображають вагомий світоглядні засади Ф. Прокоповича, розуміння і тлумачення ним актуальних питань релігії, освіти, загальних тенденцій часу. Діалог Ф. Прокоповича "Розмова Тектона, тобто Теслі, з купцем" уперше українською був перекладений В. Литвиновим за рукописом "Разглаголтвіе тектона, си естъ древоділа, з купцем", що зберігається у відділі рукописів Національної бібліотеки імені В. І. Вернадського. Це сприяло інтеграції тексту в науковій студії.

Перша зустріч героїв діалогу "Розмова Тектона, тобто Теслі, з купцем" відбулася в реальному житті. Якщо Тесля прагне рухатися своїм шляхом, то Купець, який живе купецьким промислом, ставить собі за мету вести бесіду. Урешті починається глибокий діалог, що має філософський і світоглядний характер. В основу діалогу покладено дискусію про Бога, ключові питання віри й релігії. Тесля й Купець є представниками відмінних концепцій щодо розуміння цих важливих і складних понять. Купець переважно ставить запитання, а Тесля відповідає. І запитання, і відповіді відображають погляди двох сторін і дві світоглядні концепції, подані в художньому світлі. На питання, чи хто колись бачив Бога, Тесля відповідає: "Не бачив очима тілесними, тільки мисленими бачу" (Литвинов, 2012, с. 192). У його розумінні, бачити очима мисленими значить "вірити, що Бог є" (Литвинов, 2012, с. 192). Купець звертається до Теслі з проханням розказати, де Бог перебуває насправді. Відповідь Теслі досить традиційна, що Господь "тільки в церкві живе" (Литвинов, 2012, с. 192). Він пояснює, що "той храм ми зробили з наміром, щоб у ньому жив Бог, а не для мешкання людей в ньому, або для зберігання майна купецького" (Литвинов, 2012, с. 192). Про суть православного віросповідання та відмінності від католицької Тесля відповідає: "Не так вірують, як ми" (Литвинов, 2012, с. 192). Він трактує католицизм як цілком відмінний від православ'я. Купець розвиває проблему відмінностей конфесій, прагнучи почути, що таке "благочестива віра і православна і в чому вона полягає" (Литвинов, 2012, с. 193). Купець тлумачить це так: "Не всі і не в усьому єретиками є; хіба в тому їхня єретичність, що твердять, ніби Бог є всюди; від них же або, правду кажучи, від Бога і я цього навчився" (Литвинов, 2012, с. 194). Купець переконаний, що "не завжди і всюди є благодаттю. Бо благодать Божя

рятівна тільки є у віруючих і тих людях, що сподіваються на Бога" (Литвинов, 2012, с. 197). Він вважає, що коли біжиш від неба, неодмінно втрапиш до пекла, чи не так? А оскільки царство Боже і в пеклі є, то ми, укладуючи з Христом Царство Боже, і в пеклі царювати, тобто і над пеклом панувати будемо, як і він панує, засуджуючи пекельних мешканців вовіки; і в муках їх владою своєю тримаючи повсякчас (Литвинов, 2012, с. 198).

Вірність християнським православним ідеям і принципам є, на думку Теслі, запорукою порятунку душі. Це особистість має зробити в часи свого земного життя. Роздуми Купця є значно демократичнішими. Світогляд Теслі базується на традиційних церковних нормах і принципах. Натомість Купець звертається до тез духовних: "Душа вірного християнина набагато дорожча і чесніша за будь-який храм" (Литвинов, 2012, с. 203). Він обстоює думку про те, що його душа вірна і кров'ю Христа викуплена. А образ Бога він бачить у першу чергу в душі людини, котра вірить у Бога, а не у храмі. Купець міркує: "Тому краще Бог вічним живе, або є присутній благодаттю своєю в місцях молитовних, тобто в серцях віруючих у Христа" (Литвинов, 2012, с. 203). Тесля є прихильником канонічних традиційних церковних позицій: "Чоловік освячує місце? Непогано. Але хто сказав мені, що всяке місце Богом освячене і тому людина не має чого освячувати; нині побиваю тебе твоїми ж словами" (Литвинов, 2012, с. 205). Тесля виступає прихильником традиційної церковної православної доктрини, запитуючи Купця, чи він вважає церкву чесним і святим місцем? Той, як особистість мисляча і прогресивна, відповідає:

Істинно так, що місце те освячене розумом вірних тих, що зібралися на молитву. Але я не згоден з тобою, що лише в храмах церковних, але всюди суціль і живущий Бог...; благодаттю ж своєю перебуває найбільше в серцях віруючих людей, які є прямою і святою церквою Христовою, що воює тут дочасно, на небесне же торжествуватиме вовіки" (Литвинов, 2012, с. 205–209).

Ф. Прокопович у художньому світі представляє дві відмінні світоглядні системи, подаючи їх через чітко осмислену ідейно-тематичну спрямованість твору. Перша характеризується обстоюванням традиційних норм церковного канону. Насамперед головним є твердження про те, що Бог живе в церкві й молитися Йому треба тут, що витримано згідно з церковним канonom. Цю позицію втілює Тесля. В образі Купця уособлено більш прогресивну тезу про перебування Бога в душі людини. Тому обстоюється право особистості молитися Йому з будь-якого місця. Перша позиція більш консервативна, відповідає канонічному православ'ю. Натомість друга має по суті ренесансне спрямування і світоглядно близька й до інших конфесій, зокрема католицької. Сам Феофан Прокопович стояв на позиціях канонічного православ'я, зокрема у другий період свого життя і творчості. Тоді як у молоді роки він був прихильником різних релігійних конфесій. Загалом ідейно-тематичне спрямування обох діалогів містить художнє тлумачення актуальних тез віри, релігії, церкви.

Другий діалог Ф. Прокоповича "Розмова Міщанина з Селянином та Півчим, себто Дяком" представляє художнє осмислення автором вагомих релігійно-філософських проблем. Твір переклала сучасною українською мовою Марія Литвиненко за виданням І. Верховської "Учреждение Духовной Коллегии и Духовный регламент. Материалы III отд." (1916). Наприкінці тексту є приписка, що складено преосвященним Феофаном (Прокоповичем) і переписано для ієрея Івана Лавидовича 15 січня 1760 р. Тому вважаємо, що цей діалог, як і попередній був написаний автором вже у другий період його життя, на теренах росії*.

*Правопис автора збережено.

Центральним у творі "Розмова Міщанина з Селянином та Півчим, себто Дяком" є образ простака, який був популярним у тогочасній європейській літературі. Місія цього актуального образу полягала в утвердженні ідеї протистояння традиційній культурі та канонічній церкві й релігії. Він утілює дискусію загальноприйнятим і пропонує модерний погляд на важливі речі. Ф. Прокопович створює ідейно-тематичний контекст, у якому осмислюється феномен простоти як певний культурний концепт. Прикладом цього простака є Іван Вишенський, твори якого, очевидно, читав автор. Сам Прокопович був опонентом такого світогляду, по суті ведучи з ним у творі дискусію. Він тлумачить простацтво в негативного ключі, акцентуючи увагу, що важливе значення для кожної особистості мають знання. Автор є прихильником тези, що можна "ухилитися від знання або від запропонованої його форми. Маніфестації простацтва, які ми зустрічаємо в діалозі, здатні похитнути широкі спрямованість на знання" (Чижевський, 1994, с. 23).

У розмові беруть участь Міщанин, Селянин і Дяк, образи яких покликані репрезентувати конкретні світоглядні тези. Кожен із них представляє певний культурний і соціальний, виявляє ставлення до освіти і знань у суспільстві. Головний учасник діалогу – Міщанин – людина середнього віку. Він говорить із позицій повчальних і напучувальних, блискуче знаючи Святе Письмо. Дяк йому значно поступається в цьому, будучи пов'язаним із церковними службами. Міщанин, міркуючи безапеляційно, позиціонує себе як популяризатора істинних знань. Водночас він сприймає лише те знання, яке поширює сам, не визнаючи іншої думки чи підходу. Він представляє думки автора, його Альтер Его. Натомість Дяк є ніби посередником між двома іншими персонажами твору. Прихильник поглядів Міщанина, він виражає свої думки й позиції згідно зі своїм соціальним статусом і позицією. Він не знає так добре Святе Письмо, як Міщанин, проте готовий учитися. Саме прагнення до знань і пізнання є головною рисою його характеру. Водночас його погляди суголосні з позиціями Селянина. Так, він підтримує думку Селянина про не обов'язковість для простої людини знати стільки, як священник. Для нього досить знань, які дозволяють вести добродесне життя. Погляди Дяка, наймолодшого учасника дискусії, досить змінні й динамічні. Він ігнорує запрошення Селянина до шинку, віддаючи перевагу продовженню розмови, що йому дуже до душі. Його переконання залишаються незмінними і наприкінці дискусії. Порівняно молодий Селянин виконує в діалозі роль простака. Дискусія ведеться із приводу історії простака, переконання якого відстоює Селянин, будучи досвідченою людиною, шанувальником звичаїв і родини. "Статусно-рольова ситуація Селянина цілком визначена й доволі позитивна; він не пройдисвіт, не маргінал, і саме тому може представляти погляди простої (селянської або іншої спільноти)" (Бондаревська, 2004, с. 25). У розмові він почувається впевнено. Час від часу виступає досить агресивно відносно до освіченої премудрості, яку представляє Міщанин. Йому не цікаво довго вести розумні бесіди і він виявляє бажання піти до шинку. "Достоту твір має художньо переконливий характер саме через неопустивність простака (Селянина), яка очевидно має значення відмінне від того, яке б дискутувалося законами суто дидактичного жанру" (Бондаревська, 2004, с. 23).

Загалом у творі відсутній діалог як такий, оскільки учасники не звертають особливої уваги на слова опонента. Міщанин не прагне розвитку й руху, вбачаючи власне життєве покликання в популяризації своїх же знань. Дискусія ведеться навколо проблеми розуміння й тих, хто їх

потребує. Кожен із персонажів має власну позицію з цього приводу. Селянин переконаний, що все, що людині треба знати, викарбувано Богом на скрижалях її серця. Відтак, можна самостійно складати молитву, звертаючись до Бога власними словами. Селянин переконаний, що форма й ритуал не мають важливого значення. Натомість Міщанин не сприймає цієї позиції взагалі. Для Селянина вагомою роллю відіграє особистий досвід людини. В. Шевчук світогляд і позицію Міщанина характеризує як тоталітарні. Селянин на боці сили і правди звичаїв, вважаючи власне життя правильним, безгрішним. Бо він не вбиває, не краде тощо. Міщанин стоїть на тому, що праведне життя повинно підлягати законам Святого Письма. По суті Селянин своїм відношенням до знання, постає як особистість пересічна. Натомість Міщанин наголошує:

Бо як Христа Ісуса, Сина Божого, належить знати й вірувати в Нього всякому, так і волю Його Господню, себто Закон, всякому треба знати й берегти, бо знання Закону найбільше в його оберіганні полягає, а всує іменем Христовим хвалиться той, хто ні Христа, ні Заповідей Його не знає (Литвинов, 2012, с. 208).

На його думку, джерелом знань є Біблія, а зовсім не звичай і досвід, як вважає Селянин. Міщанин наголошує, що "злі невігласи самохіть в забобонах живуть, сподіваючись, що за темноту свою спасенні будуть" (Литвинов, 2012, с. 209). Він є антагоністом тих знань, які утверджує Селянин, так представляючи себе як простака: "Вільно мені самому називатися простаком чи глупим, а ти не називай мене так – я своїм умом не живу. Всяк про себе дасть відповідь перед Богом, ото ж не повчай – не піп" (Литвинов, 2012, с. 210). Міркуючи про можливість людини звертатися до Господа не традиційною молитвою, а власними словами, Селянин говорить: "Не Господь молиться нам, а ми Йому. Молитва не Господня, а наша, котрої ми навчились од своїх рідних" (Литвинов, 2012, с. 210). Міщанин дискутує з тезою про те, що знання вже є в людині від Бога і їм не треба навчатися: "...нема в людях доброго, тобто безгрішного незнання" (Литвинов, 2012, с. 211). По суті для Міщанина знання мають релігійне забарвлення: "Любити Бога всім серцем своїм, всією душею і всіма помислами, і любити ближнього свого, як самого себе. У сих двох заповідях увесь Закон і правила вміщаються" (Литвинов, 2012, с. 213). Він вважає, що люди мають знати те, що можна й що не можна робити відповідно до Законів Божих. Оскільки "Закон Божий зобов'язує всяку людську істоту" (Литвинов, 2012, с. 215). На його думку, "братом зовуть ближнього, всякого чоловіка" (Литвинов, 2012, с. 216). Міщанин наголошує, що "не по зовнішньому треба судити про гріхи і добродесності, а по внутрішньому" (Литвинов, 2012, с. 217). Він категорично виступає за дотримання не звичаю, а закону: "... великий гріх переступити закон і погібельне діло – порушити заповіді Божі. Та й не із зовнішнього вигляду визначається гріх, а з внутрішнього. Зовні здається, що живеш по закону, а всередині – нечистий, бо в думках і бажаннях переступити закон Божий тягне. Тож переступником Закону являєшся, як сказано, нехотя" (Литвинов, 2012, с. 218). Він розвиває тезу про дотримання закону, праведного життя після навчання і здобуття знань. Дяк, балансує між опонентами, відстоює власні позиції:

Якщо Христос є один Бог з Отцем, то як Він може просити за нас Отця, коли перебуває в ньому, як і сам мовив Пилипові в Євангелії від Івана, гл. 14, вірш 10? Треба, щоб у Бога був інший прохач, бо ми, коли грішимо, переступаючи Закон Божий, то кривдимо й гнівимо як Бога Отця, так і Бога Сина і разом Святого Духа (Литвинов, 2012, с. 220).

Міркуючи щодо молитви, Міщанин вважає: "Просто, в чому маєш потребу, то й розкажи у своїй молитві Богу, згадуючи Христа, Сина Його любого, надто ж в потребі душевній, щоб простив гріхи твої й помилував" (Литвинов, 2012, с. 222). Він вважає, що канонічні молитви мають велику силу священних писань, мають те, що потрібне Богові. Натомість Селянин хоче "молитися не по-книжному, а як умію" (Литвинов, 2012, с. 225) із приводу чого Міщанин говорить: "Можна різні молитви читати, але ти не хочеш а чи не можеш вивчити. Власне ж моління – не таке, як у Писанні, і, може, суевірне та Богу противне, а тому й людям шкідливе, – несеш до Бога" (Литвинов, 2012, с. 225). Дяк щодо цього має власну думку: "Простим людям спасенніше читати готову молитву Господню" (Литвинов, 2012, с. 225). Міщанин переконаний, що Бог створив людину за подобою й образом своїм, "премудру розумом і пам'яттю. Коли людина свій первісний розум скерувала не туди й не на те, куди і для чого він створений, переступила заповідь Божу і тим переступом розбестила, зіпсувала, викривила досконалість розуму" (Литвинов, 2012, с. 228), тому людина втратила розум і діє безумно. Після переступу Божих заповідей людина стала тлінною, невільною, недосконалою. Тому їй, на думку Міщанина, потрібно "навчитися про віру Христа, не мудрствувати, не бесідувати від свого ума й думки власної, не по мірках людських, а тільки з Божого слова, тобто з Писань Божественних; ніхто-бо не може краще знати таїну всіх речей, окрім самого Духа Божого" (Литвинов, 2012, с. 232). Він переконаний, що слово Господа не матиме користі й не вестиме до спасіння того, хто грішить, не знаючи. Дяк щодо цього зазначає: "З цього розумію, що в житті на небесах святі не рівні" (Литвинов, 2012, с. 234). Міщанин переконаний: "Не рівні, але життя вічне всім рівне" (Литвинов, 2012, с. 234). На його думку, згадуючи Бога і промовляючи "помилуй", ми "творимо добро" (Литвинов, 2012, с. 237). Дяк представляє власну думку, зазначаючи, що

коли я роздумую про добрі діла, що не виправдовують нас перед Богом і не сприяють спасінню, хіба що вже виправданим і по вірі їхній у Христа, котрий благодатно оправдає нас по вірі, а не від справ наших, – то кожен питає, чи потрібні для виправданих добрі діла і нащо? (Литвинов, 2012, с. 239).

Міркуючи про спасіння, Міщанин висловлює власну позицію: "Віруємо, що спасіння одержують Божою милістю, яка живе у Христі, а не за добрі діла" (Литвинов, 2012, с. 240). Тут триває дискусія щодо спасіння. Відповідаючи на запитання Дяка: "Чи спасіння більше, ніж виправдання?" (Литвинов, 2012, с. 241), Міщанин говорить: "Раніше ніхто не може бути врятований, а тільки після виправдання" (Литвинов, 2012, с. 241). Підсумовуючи, Міщанин наголошує, що "добрі й святі діла маємо творити на знак і свідчення живої віри" (Литвинов, 2012, с. 241), "ми повинні слухати й виконувати Заповіді Божі, бо ми вже є не самі свої, а куплені великою ціною, отож не вільні творити зло, а тільки добро" (Литвинов, 2012, с. 242).

Загалом ідейно-тематичний спектр твору діалогу витриманий у дусі тексту проповідницького, жанр якого був актуальним і популярним у XVIII ст. Тут знання означає Святе Письмо, носієм якого є людина світська – Міщанин. Феофан Прокопович так розвиває тезу про знання не як надбання церкви чи релігії, а те, що повинно поширюватися й популяризуватися у світських колах суспільства. За допомогою образу Міщанина письменник наголошує на необхідності знань для всіх, які не даються від народження, а здобуваються у процесі навчання. Так Прокопович утверджує важливу для нього ідею поширення освіти серед широких кіл населення. Сам автор

протягом усього свого життя був прихильником популяризації й доступності освіти, реформуючи її та створюючи навіть за власний кошт школи для безкоштовного навчання сиріт і бідних талановитих дітей. Відтак, бачимо заперечення і критику з боку письменника простака, Селянина і його світоглядних засад. У творі подано негативний образ простака як того, хто проти освіти й навчання. Образ Міщанина є втіленням авторської ідеї про користь освіти й навчання для людини.

Дискусія і висновки

В основу діалогу "Розмова Тектона, тобто Теслі, з купцем" покладено дискусію співрозмовників про Бога, віру, релігію. Образи Теслі й Купця репрезентують дві відмінні концепції й навіть світоглядні системи, які стосуються питань Бога й освіти. Запитання ставить Купець, відповідає Тесля. Таким чином формується художня інтерпретація вагомих суспільних питань. Образ Теслі втілює ідею про необхідність дотримуватися канонічних церковних норм, бачення Бога у церкві й необхідність молитися саме тут. Через образ Купця реалізується значно модерніша для того часу ідея про перебування Бога в людській душі. Відтак, молитися і звертатися до Бога можна в будь-якому місці й не обов'язково словами канонічної молитви, а й власними. Отже, ідейно-тематичний спектр твору спрямований на протиставлення консервативної позиції, витриманої відповідно до норм канонічного православ'я, і фактично ренесансної за своїм характером, із погляду світогляду близької іншим конфесіям, насамперед католицькій. Сам автор, переживши різноманітні релігійні й церковні пошуки, у цей період свого життя і творчості виступає категоричним прихильником канонічного православ'я.

Діалог "Розмова Міщанина з Селянином та Півчим, себто Дяком" репрезентує авторське художнє осмислення складних релігійних і філософських питань. Головним тут є популярний у тогочасній літературі образ простака, суть характеру якого полягає у протистоянні прийнятій традиційній системі мислення, насамперед ідеться про сферу релігійну й церковну. Він дискутує з канонічними і загальноприйнятими тезами. Особливу увагу звертає письменник на інтерпретацію явища простоти, подаючи власне до нього ставлення як до певного культурного концепту. Твір позначений впливами проповідницького жанру. Розповідаючи про знання, Прокопович має на увазі Святе Письмо, а носієм його ідей є світська людина – Міщанин. Автор є прихильником ідеї про знання не суто як надбання церкви чи релігії, а феномену світського також, потрібного суспільству для подальшого прогресу. Образ Міщанина виступає втіленням тези автора про те, що освіта і знання потрібні всім, що це вагоме для особистості надбання не дається від народження, а здобувається внаслідок зусиль, тривалого процесу освіти. Прокопович утверджує ідею про необхідність доступності й популяризації освіти серед широких кіл суспільства.

Отже, у контексті існуючих досліджень, присвячених вивченню діалогів Ф. Прокоповича, акцентовано увагу на їхньому літературному характері та спрямуванні. Наявні наукові здобутки вчених доповнено тезами про специфіку ідейно-тематичного спрямування діалогів письменника, їхні стилістичні особливості в контексті доби Просвітництва, зокрема дискусій щодо питань освіти.

Загалом ідейно-тематичний спектр діалогів Феофана Прокоповича спрямований на представлення художнього осмислення питань релігії, церкви, освіти. У них

інтерпретується у творчому світлі певна суспільна позиція письменника. Тексти діалогів залишаються перспективним матеріалом для подальших наукових студій. Зокрема, необхідним є дослідити діалоги з погляду загальної еволюції світогляду автора та його творчості.

Список використаних джерел

- Бондаревська, І. (2004). Простак і простота в діалозі Теофана Прокоповича "Разговоръ гражданина съ селянином да певнцемт или дячком церковним". *Наукові записки. Теорія та історія культури*. Т. 24. Національний університет "Києво-Могилянська академія", 22–28. https://shron1.chtyvo.org.ua/Bondarevska_Iryna/Prostak_i_prostota_v_dialozi_Teofana_Prokopovycha_Razhovor_hrazhdanyna_s_seliannyom_da_pevtsem_yly_diakom_tserkovnm.pdf
- Возняк, М. (1992). *Історія української літератури*. Світ.
- Єфремов, С. (1995). *Історія українського письменства*. Феміна.
- Ісіченко, І. (2011). *Історія української літератури: епоха Бароко (XVII–XVIII століття)*. Святогорець.
- Дончик, В. (2014). *Історія української літератури. Давня література (Друга половина XVI ст. – XVIII ст.)*. Т. 2. Наукова думка.
- Левченко, Н. (2022). *Біблійна герменевтика Григорія Сковороди*. Майдан.
- Литвинов, В. (2012). Життєві перипетії небуденного таланту. *Прокопович Т. Філософські праці. Вибране*, 7–31. Дніпро. <http://resource.history.org.ua/item/0008358>.
- Литвинов, В. (2012). *Теофан Прокопович. Філософські праці. Вибране*. Дніпро.
- Салтовський, О. (2002). Концепції української державності в історії вітчизняної політичної думки. "ПАРАПАН".
- Сліпушко, О., Лісовська, О., & Катюжинська, А. (2022). *Давня українська література: Ренесанс і Бароко (XVI–XVIII століття)*. ВПЦ "Київський університет".
- Ушкалов, Л. (2001). *Українське барокове богومислення. Сім етюдів про Григорія Сковороду*. Акта.
- Чижевський, Д. (1994). *Історія української літератури: Від початків до доби реалізму*. МПП "Презент" за участю товариства "Феміна".
- Чижевський, Д. (2003). *Український літературний барок: нариси*. Акта.
- Шевчук, В. (2005). *Муза Роксоланська: Українська література XVI–XVIII ст.* Либідь.

References

- Bondarevska, I. F. (2004). The simpleton and simplicity in Teofan Prokopovich's dialogue "A citizen's conversation with a peasant and a believer or a churchman". *Proceeding. Theory and history of culture*, 24, 22–28 [in Ukrainian]. https://shron1.chtyvo.org.ua/Bondarevska_Iryna/Prostak_i_prostota_v_dialozi_Teofana_Prokopovycha_Razhovor_hrazhdanyna_s_seliannyom_da_pevtsem_yly_diakom_tserkovnm.pdf
- Chyzhevskiy, D. (1994). *History of Ukrainian literature: From the beginning to the age of realism*. MPP "Present" with the participation of "Femina" society [in Ukrainian].
- Chyzhevskiy, D. (2003). *Ukrainian literary baroque: essays*. Akta [in Ukrainian].
- Donchyk, V. (2014). *History of Ukrainian literature: in 12 vols. Old literature (Second half of the 16th century – 18th century)*. Vol. 2. Naukova dumka [in Ukrainian].
- Isichenko, I. (2011). *History of Ukrainian literature: the Baroque era (17th–18th centuries)*. Sviatohorets [in Ukrainian].
- Levchenko, N. (2018). *Biblical hermeneutics in Old Ukrainian literature*. Maida [in Ukrainian].
- Lytvynov, V. (2012). Life vicissitudes of extraordinary talent. *Prokopovych T. Philosophical works. Selected*, 7–31. Dnipro [in Ukrainian]. <http://resource.history.org.ua/item/0008358>
- Lytvynov, V. (2012). *Teofan Prokopovych. Philosophical works. Selected*. Dnipro [in Ukrainian].
- Saltovskiy, O. (2002). *Concepts of Ukrainian statehood in the history of national political thought*. "PARAPAN" [in Ukrainian].
- Shevchuk, V. (2005). *Muza Roksolanska: Ukrainian literature of the XVI–XVIII centuries*. Lybid [in Ukrainian].
- Slipushko, O., Lisovska, O., & Katiuzhynska, A. (2022). *Old Ukrainian literature: Renaissance and Baroque (16th–18th centuries)*. PPC "Kyiv University" [in Ukrainian].
- Ushkalov, L. (2001). *Ukrainian Baroque Divine Thought. Seven sketches about Hryhoriy Skovoroda*. Akta [in Ukrainian].
- Vozniak, M. (1992). *History of Ukrainian literature*. Svit [in Ukrainian].
- Yefremov, S. (1995). *History of Ukrainian literature*. Femina [in Ukrainian].

Отримано редакцією журналу / Received: 12.12.23
Прорецензовано / Revised: 21.01.24
Схвалено до друку / Accepted: 01.03.24

Huan MEIMEI, PhD Student
ORCID ID: 0000-0002-9526-0934
e-mail: 1872596662@qq.com

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

DIALOGUES OF FEOFAN PROKOPOVYCH: FEATURES OF IDEOLOGICAL AND THEMATIC ORIENTATION

Background. The article explores the specific features of the thematic spectrum in Feofan Prokopovych's dialogues, specifically "The Conversation of Tekton, or Tesla, with a Merchant" and "The Conversation of a Townsman with a Peasant and a Sexton". The actuality of this study lies in the fact that the texts of these dialogues serve as an additional and important source for studying the writer's artistic worldview and the specifics of his poetic work. The poetics of these dialogues represent the realization of classical principles in the works, synthesizing stylistic features of Antiquity, Baroque, and Enlightenment. The thematic spectrum of the works reflects the author's understanding of God, the role of education and knowledge in the life of individuals and society. The objective of the study is to analyze features of the thematic spectrum in F. Prokopovych's dialogues. Tasks involve identifying specific characteristics of author's dialogues and analyzing their realization in terms of thematic, genre, and stylistic aspects.

Methods. The writer's dialogues are analyzed using historical-philological, hermeneutic, and comparative research methods.

Results. In the dialogue "The Conversation of a Townsman with a Peasant and a Deaco", Feofan Prokopovych presents an artistic interpretation of religious and philosophical issues. The author focuses on the specificity of interpreting the phenomenon of simplicity, expressing his attitude toward it as a particular cultural concept. The work tends toward the sermon genre. An artistic idea of knowledge as a secular phenomenon important for further social progress is presented. The character of the Townsman embodies the idea of education and knowledge as acquisitions that are not innate but achieved through the efforts. Prokopovych advocates the thesis of the necessity of accessible and popularized education among broad segments of society.

Conclusions. the thematic spectrum of F. Prokopovych's dialogues is focused on presenting the artistic interpretation of issues related to religion, the church, and education. In these dialogues, a particular societal stance of the writer is interpreted. The dialogue texts remain a prospective material for further scholarly studies. It is necessary to explore the dialogues from the perspective of the author's evolution of worldview and creative work.

Keywords: dialogue, Feofan Prokopovych, character, theme, idea, religion, education, Classicism.

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.